

спеціальних знань, аналіз протиріч, застосування різноманітних евристичних методів).

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення питань які мають відношення до використання науково-дослідного співробітництва у процесі інтенсивної підготовки творчого фахівця у вузі та формування творчих здібностей студентів – майбутніх вчених в умовах інтенсифікації їх естетичної підготовки та формування наукового світогляду студентів, як чинника інтенсифікації їх творчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Интенсификация творческой деятельности студентов. Издательство Казанского Университету. – Казань, 1990. – 200 с.
2. Материалы XIX Всесоюзной конференции КПСС, М., 1988. – 188 с.
3. Развитие творческой активности студентов: опыт, проблемы, перспективы / А.П. Дьяков, Г.В. Горченко, А.И. Стеценко и др.; Науч. ред. В.С. Рахманин. – Воронеж . Издательство ВГУ. – 160 с.

УДК 378.147.036

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ГОНЧАРНОГО МИСТЕЦТВА

Зубань В.М.

Дана стаття розкриває роль гончарного мистецтва у формуванні духовного здоров'я. Через сприйняття настрою та характеру гончарного виробу, знання його особливостей художньої своєрідності; діти засвоюють досить широкий діапазон відтінків творчого духовного почуття.

У процесі роботи з гончарним виробом у дітей накопичується певний художній досвід, знання.

Таким чином безпосереднє знайомство із гончарним мистецтвом прокладає шлях до зміцнення духовного здоров'я та художнього кругозору учнів, і робить це більш яскраво та вражаюче, ніж розповідь учителя чи читання підручника.

Ключові слова: духовне здоров'я, гончарне мистецтво, духовність, гончарство.

This article is opened the role of pottery art in forming of spiritual health. Children learn a wide range of shades of creative spiritual sensation through apprehension of mood and disposition of earthenware, knowing of its special feature of art originality.

Children accumulate certain art experience, knowledge during the process of creation of earthen-ware.

In that case immediate acquaintance with pottery art is given the way for consolidation of spiritual health and pupils' art broad-minded and is made it brighter and more sensitive, than teacher's story or reading a book.

Key words: spiritual health, pottery art, spirit, pottery.

Педагоги України упродовж другої половини ХХ ст. багато зробили для формування духовного здоров'я школярів, використовуючи різні форми організації декоративно-прикладної діяльності. Особливе піднесення у розвитку творчих здібностей і нахилів учнівської молоді простежувалось у роки перебудови та відродження української державності. Активізувалась увага до національних джерел, народних традицій. Постало питання формування духовного здоров'я нації.

Становлення системи шкільного виховання у її загальних рисах, спрямованої на розвиток творчих обдарувань, що знаходять свій вияв у виробленні власного продукту, відбувалося складно, відповідно до об'єктивних чинників, які сприяли цій справі або гальмували її.

У наш час ми вже можемо спостерігати активний процес оновлення змісту освіти й удосконалення системи виховання учнів. Тому головною метою загальноосвітньої школи є переосмислення й переорієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потяг до прекрасного.

У свою чергу сучасний вчитель повинен відійти від усталених канонів у суспільстві щодо моральних цінностей, оновити свої форми й методи навчання. Адже суспільство й держава не можуть існувати, нормально виконувати свої функції без певної системи гуманістичних, духовних цінностей. Оволодіння учнівською молоддю надбаннями народу підносять свідомість особистості на вищий щабель, наповнюють життя й діяльність високими громадськими цілями.

Потреба здійснення радикальних змін у навчально-виховному процесі, спрямованих на формування високодуховної особистості, є вкрай необхідною та важливою.

Доля духовно-морального розвитку індивіда в майбутньому залежить від того, що він знає, любить, може. Морально і етично вихована людина повинна знати добро, любити і творити його.

На нашу думку, саме загальноосвітній навчальний заклад залишається основним соціальним інститутом, який надає дітям повну загальну середню освіту, вирішує завдання розвитку та виховання школярів, але й школа не в змозі створити всі умови для ефективного формування здорового способу життя.

Готуючи молодь, необхідно створити оптимальні педагогічні умови для формування власної естетичної культури, оволодіння ефективними засобами, формами і методами реалізації завдань духовного виховання підростаючого покоління, їх підготовку до участі в усіх сферах соціально-економічного середовища.

Тому побудова педагогічної системи, яка б спонукала і стимулювала становлення індивідуальності кожного учня, стає першочерговим завданням сучасної загальноосвітньої школи. За словами Якова Чепіги: «Нова школа досвідом переконала в тім, що коли ми бажаємо мати життєвий тип людини, гідний прийдешньої людськості, то повинні шукати засоби, аби задовольнити нормальні вимоги нашої душі й тіла відповідно гармонії правди, краси й добра» [5, с. 68-69].

Найважливішою причиною занепаду виховання є недостатня робота учителів загальноосвітніх навчальних закладів у формуванні духовної культури учнівської молоді через декоративно-ужиткове мистецтво. Сьогодні предмети художньо-естетичного циклу викладаються за залишковим принципом. Причини такої ситуації великою мі-

рою зумовлені певними недоліками в організації навчально-виховної роботи у школі. Формуванню духовної та моральної культури не приділяється достатньої уваги, зокрема розширенню діапазону естетичних і художніх потреб, впровадженню національних традицій у спосіб життя молоді.

Значного поширення у філософській літературі отримала точка зору, відповідно до якої за основу розуміння духовності взято історично активну людини як суб'єкт діяльності. Формування духовності при такому підході збігається з розвитком особистості, причому не в окремо взятій (духовній, науковій, художній і т. ін.), а в будь-якій сфері суспільної діяльності.

Взагалі це поняття настільки складне, що, різноманітність трактувань та інтерпретацій, які описують його з різних позицій та в різних аспектах, можна визнати продуктивним і взаємодоповнюючим.

У цілому в науці склались три основні підходи до інтерпретації суті духовності як інтегральної характеристики життєдіяльності суспільства: аксіологічний, діяльнісний, особистісний. При аксіологічному підході розуміння зводиться до сукупності матеріальних і духовних цінностей; діяльнісний передбачає загальний спосіб людського існування; особистісний – вираження сутнісності людини.

Вони не заперечують, а доповнюють один одного. Ми вважаємо, що аксіологічний підхід умовно можна віднести до об'єктного рівня розгляду, особистісний – до суб'єктного, а діяльнісний об'єднує ці два рівні підходу.

Враховуючи всі ці постулати, формування духовного здоров'я учнів засобами гончарного мистецтва навчання повинно бути спрямовано на:

- розширення наукових знань, які розкривають роль цього виду мистецтва в духовному оздоровленні сучасного школяра;
- свідоме ставлення до власного здоров'я, естетичного світу;
- пізнання самого себе;
- прагнення вести здоровий спосіб життя;

То ж недарма, першочерговим завданням Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ ст.) визначено: «...виховання здоро-

вої, фізично розвиненої особистості, формування основ знань і навичок здорового способу життя» [1, с. 37].

Як уже зазначалося, проблеми духовності вивчалася багато років тому. Про це свідчать праці педагогів минулого: Я. Каменського, Г. Песталоці., А. Дистервега, В. Сухомлинського. Вони одноставно виділили головні фактори, які впливають на духовне виховання учнів: праця, сім'я, школа, вчитель.

В. Ключевський підкреслює значимість двох інститутів виховання: сім'ї і школи. Вони не можуть замінити один одного, проте здатні заважати здійсненню педагогічного впливу. «Справи обох так тісно пов'язані між собою, що один заклад допомагає або шкодить іншому вже тим, що свою справу робить добре чи погано» [3]. Філософ спростовує поширену в той час думку про те, що школа бере на себе функції навчання, а сім'я – виховання. Свою педагогічну позицію В. Ключевський відстоює, зазначаючи, що «Сім'я і школа не співмешканки і не суперниці, це сусідки і співробітниці. Школа не може замінити родину, як і родина не може обійтися без школи.» [3]. Сім'я розвиває задатки і здібності дитини, з огляду на його особистість, школа виробляє вміння загального типу, орієнтує на загальноприйняті норми і правила, сприяє формуванню навички працювати в групі. Шкільному вчителю досить складно одночасно і навчати, і виховувати дітей. Це обумовлено законами роботи людської психіки. Адже однією з властивостей сприйняття людини є її вибірковість, яка виявляється у переважне виділення одних суб'єктів і об'єктів перед іншими. Тому об'єктивно «шкільний наставник у кожній із сорока спрямованих на нього пар дитячих очей не може вловити того куточка зору, під яким вона зникає дивитися на людей і речі, це можуть підстергти тільки батько й мати» [3]. А мету виховання В. Ключевський визначає так: «Зробити кожного вихованця можливо точним знімком з цього зразка, – і, передбачаючи заперечення своїх опонентів, передбачає їх, – так це знеособлення, а не виховання, подумують деякі; це не школа, а казарма» [3]. Але вчений вважає, що позбавлення учнів індивідуальності можливе лише при дуже сильному авторитарному впливі. Крім того, «в школі діти не народжуються, а тільки вчаться і виховуються, вони приходять туди звідки-то вже готовими, хоча ще не зрілими організмами, і знову кудись йдуть» [3]. Сім'я

і школа не повинні бути відокремлені один від одного. Вони спільними зусиллями формують моральні установки та переконання дитини, її власну систему цінностей, пробуджують емпатію до інших людей.

Як уже зазначалося, важливим осередком формування духовного здоров'я особистості дитини є її сім'я. Значний вплив мають батьківські настанови, бесіди, особистий приклад, сімейні звичаї, традиції.

На жаль, у наш час переважає більшість сучасних батьків не спроможна повною мірою дбати про духовний розвиток дітей. Більшість дорослих у першу чергу націлюються на задоволення матеріальних потреб, не надаючи належної уваги формуванню вищих, морально-духовних її інтересів.

Діти дуже рідко відвідують разом із батьками театри, виставки, музеї, екскурсії по місцях національної спадщини українського народу; досить обмеженим є й «живе спілкування» у сім'ї, адже естетично-духовний діалог з дорослими замінює телебачення та комп'ютер, внаслідок чого позитивний потенціал сім'ї у духовному вихованні істотно знижується.

Ще одним інститутом, який відіграє не менш важливу роль у процесі духовно-естетичного виховання особистості, виступає школа, що здійснює цілеспрямований навчально-виховний процес згідно із затвердженими на офіційному рівні програмами.

Зокрема, виховання дітей 6-10 років В. Сухомлинський називав «школою сердечності». Він радив педагогам і батькам вчити добру, любові, милосердю. Для цього необхідно, щоб вихованці постійно бачили гуманістичний зміст учинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вчителів, дорослих, а педагог, у свою чергу, повинен регулярно організовувати спільну діяльність, спрямовану на з'ясування змісту дитячого вчинку – як позитивного, так і негативного [4].

Важливим кроком у формуванні духовного здоров'я особистості, є введення у шкільну програму предметів декоративно-ужиткового мистецтва (гончарства). Гончарне мистецтво дисциплінує, привчає до створення естетичного, духовного, культурного та освітньо-виховного середовища. Навчально-виховна робота у школах естетичного профілю спрямована на виконання таких завдань:

- розробка програм, з урахуванням формування духовного здоров'я особистості;
- залучення учнів до пізнання культурної спадщини українського народу;
- створення й розвиток духовних цінностей суспільства;
- забезпечення умов для самореалізації індивіда відповідно до його здібностей, суспільних та власних інтересів.

Враховуючи вище зазначене, були визначені завдання мистецьких закладів на сучасному етапі їх існування – допомогти становленню індивіда, забезпечити умови для постійного духовного збагачення через гончарне мистецтво.

Творча діяльність учня нерозривна з духовною. Розвиток духовно здорової особистості неможливий без адекватно сформованої самооцінки, необхідності саморозвитку, продуктивного міжособистісного спілкування у відповідності з власними потребами, вивчення та припорошення надбань народу.

Саме в цій діяльності найбільшою мірою виявляється найхарактерніша ознака гончарного мистецтва, де практична мета зливається з художньо-естетичним розв'язком: «Усе, до чого торкалися руки народних майстрів, перетворювало буденне в явище мистецтва. Предмет набував форму, зручну й найбільш доцільну в своєму прямому призначенні й водночас художньо виражену, образну та естетично цінну» [2].

У роботі з підлітками педагоги загальноосвітніх закладів мистецького спрямування створюють умови, щоб художньо-конструкторська діяльність розкривала перспективи для комплексного збагачення їхнього творчого потенціалу, розвивала здібності, викликала задоволення, естетичну насолоду, радість від створеного, забезпечувала підлітків вартісними зразками народної творчості, орнаментики, зарисовками, фотознімками. Вчителі беруть до уваги зміст, психологічні й педагогічні аспекти, критерії оцінювання, міру застосування традиційно-народних підходів, забезпечуючи цим розвиток творчих здібностей особистості. Наставники намагаються довести до учнів ідею, що творчість – це антипод наслідування, вона характеризується пошуком і досягненням новизни, неповторністю результатів або методів розв'язання проблеми.

Учителі та майстри використовують наявні засоби, щоб досягти цілей, спрямованих на формування духовного потенціалу школярів. Вони звертаються до традицій, принципів природо- та, культуровідповідності.

Діти відвідують краєзнавчі музеї, Національний музей українського гончарства, на належному рівні викладають українознавчі дисципліни, що сприяє виробленню в учнів відчуття народного колориту, стилю. Творчі здібності – це органічна єдність високого рівня знань з природними задатками, індивідуальними особливостями, розвиненими, удосконаленими в процесі діяльності, спрямованої на вияв особливостей кожного, на задоволення духовних, естетичних, моральних потреб особистості та суспільства. Вони самі по собі не перетворюються в результати. Щоб домогтися вагомих звершень, необхідні бажання та воля, а також мотиваційна основа. У процесі вирішення проблеми розвитку цих здібностей вагоме значення має споживчо-мотиваційна сфера особистості. Поліфункціональними можливостями для удосконалення творчого потенціалу дітей вирізняються заняття ліплення з глини. По-перше, ліплення сприяє розвитку дрібної мускулатури кисті рук, оскільки глина формується під натиском пальців, які відчують її опір і те мускульне зусилля, яке потрібно докласти, щоб перебороти його. З огляду на сказане, дітям, що ліплять, необхідно це відчуття дотику розвинути до такого стану, щоб пальці так відчували форму предмета, як його бачить око. Ця здатність потрібна митцеві у різних галузях, але особливо майбутньому скульпторові, гончареві. Головна особливість уроків гончарства – практична робота, якій відводиться найбільше часу. Добротний природний матеріал, великий вибір можливостей застосування його пластичності допомагає учителям та майстрам використовувати ліплення з глини для розвитку творчого потенціалу дітей навіть з різними вадами.

Програми, розроблені педагогами загальноосвітніх шкіл естетичного спрямування, враховують вікові можливості й потреби учнів, підпорядковані принципам наступності навчання, ускладнення завдань, слідування в роботі від простого до складного, а також вимогу індивідуального підходу до дітей. Один із стимулів зацікавленості, яка приносить творчу насолоду, прагнення досягти вершин є її корисність,

адресність. Всі виготовлені учнями вироби знаходять своє практичне призначення.

Особливо великих зусиль і наполегливості вимагає робота за гончарним кругом, яка потребує максимальної концентрації уваги, координації рухів рук, тонкого відчуття матеріалу. Крім того, школярі вміло використовують пристрої та засоби, якими традиційно користуються гончарі.

При виготовленні гончарного виробу у дітей закладаються інтелектуальні уміння такі як: пізнання можливостей матеріалу, основні вимоги художньої роботи з глиною, ліплення за уявою, з натури, кільцевим способом, композиція; а також практичні уміння: засвоюють прийоми роботи з глиною, розкачують, роблять кульки, циліндри, з яких, виконуючи найпростіші дії (натискання, розрізування, приплюскування), одержують зображення яблук, морквинок, грибів, паличок та ін. Всі ці види розвивають в дітей окомір.

Ліплення з натури упорядковує дитячу «стихійність», зосереджує увагу на поставленому завданні, дає змогу свідомо оволодіти навичками, вчить сприймати пластичні властивості предметів, відчуття форми, пропорцій, цілого й частини, визначати найбільш характерне в naturі.

Ліплення з пам'яті (іграшок, фігурок тварин, та ін.) формує ставлення до предмета, дає простір для фантазії, трактування та представлення його, пошуку власних композиційних елементів, сприяє розвитку зорової пам'яті.

Композиція розвиває в учнів творчу фантазію, вміння вибирати суттєве, здатність логічного мислення, спостережливості, усвідомлення, використовувати ігрові та побутові сюжети, казкові мотиви. Декоративна робота вимагає поєднання художнього з практичним, форми з матеріалом, сприяє формуванню естетичного смаку, розвитку відчуття ритму (послідовного чергування різних елементів), зокрема стихійного відчуття ритму, властивого підліткові, відчуття простору, гармонії та ін.

Однією із специфічних особливостей уроків гончарства є те, що прилучення дітей до мистецтва відбувається із самого раннього віку. Дякуючи сімейним традиціям, де постійно присутній дух майстернос-

ті й народжуються гончарні твори, діти стають активними учасниками цього естетичного і творчого середовища.

З цього слідує, що на початковій стадії навчання відбувається більш інтенсивний процес розвитку зацікавленості гончарством і формування духовності.

На нашу думку, концепція розвитку духовного здоров'я учнівської молоді повинна обов'язково враховувати її гуманітарний, соціальний, національний, аксіологічний, комунікативний та технологічний аспекти.

Школи художньо-естетичного спрямування є своєрідними центрами духовного та творчого розвитку особистості, її підготовки до різних видів діяльності через опанування гончарного мистецтва. Основним завданням виховної роботи є формування духовно здорової особистості, яка в процесі свого розвитку набуває здібності самостійно будувати своє подальше життя, дати можливість та створити умови для долучення до моральних цінностей українського народу, навчити школяра робити свій вибір та знаходити засоби його реалізації.

Сьогодні існує гостра потреба в пошуку нових смислових визначень найголовніших понять духовності, які надають людському життю сенс та спрямування до правди, краси і добра. На жаль, гуманістичні відносини, моральні якості – доброта, справедливість, власна гідність, толерантність, повага до людей – ще не стали центром життєдіяльності сучасної молоді.

Тому залучення та педагогічне використання єдиного засобу духовного оздоровлення через гончарне мистецтво, відродження і виховання нації, втім числі й особистості, нині вкрай необхідне. Увесь цей процес має відбуватися на основі оволодіння гуманістичними цінностями, що неможливе без творчої діяльності учнів.

Як уже зазначалося вище духовний розвиток особистості відбувається під впливом багатьох факторів (родина, школа, середовище однокласників, засоби масової інформації). Учні шкіл художньо-естетичного спрямування мають уявлення про загальнолюдські, художньо-естетичні цінності, народну мораль, етичність, а наше завдання – розвивати й поглиблювати знання вихованців.

Слід зазначити, на сучасному етапі зростання хвилі художньої інформації, проблеми духовно-естетичного виховання набувають першорядного значення та особливої гостроти і потребують пошуків нових образних засобів в усіх видах мистецтва. Все це ускладнює сприймання школярами дійсних духовних цінностей. Тому сучасна педагогічна наука та практика наполегливо шукають шляхи оновлення як всієї системи освіти й виховання, так і змісту, форм та методів духовно-естетичного виховання.

Виховна діяльність загальноосвітніх навчальних закладів художньо-естетичного спрямування зорієнтована на пошуки методів, за допомогою яких можна повністю реалізувати ідею співпраці в педагогічному процесі. Особистісний підхід відкриває широкі можливості, бо він спирається на визначення пріоритетів, що дає можливість розвивати духовний потенціал молоді.

Педагогічні проблеми відродження та розвитку традиційних художніх промислів, питання викладання гончарного мистецтва, останнім часом стали більш популярними і піднялися як на теоретичний так і на практичний рівень розвитку.

Тому у сучасних умовах поступово змінюється підхід до навчання, звертається увага на духовні корені народного мистецтва, його зв'язки з природою, побутом, фольклором, з живими традиціями, в тому числі і по відношенню до матеріалу, інструментів та обладнання. Лише повноцінне залучення учнів до вивчення гончарного мистецтва стає найбільш успішним для використання його виховних можливостей.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Державна національна програма «Освіта» / Україна XXI ст./ – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Дідус О.М. Духовно-моральні інтереси підростаючого покоління у контексті проблеми духовності людини / О.М. Дідус // Духовність українства: Збірник наукових праць. – ЖДПУ, 2001. – Вип. 3 – с. 52-54.
3. Ключевский В.О. Русская история. Полный курс лекций / В.О. Ключевский. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2004. – 831 с.